

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך לט, תשמ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הוספה למאמר "מראה מקום"

("לשוננו לעם" לח [תשמ"ז] ז-ח, עמ' 449 ואילך)

עדות נוספת וחשובה לביטוי "מראה מקום" בהוראת תקווה וסיכוי מצאתי בספר "סיפורי הבעש"ט" – ילקוטו האחרון של ש"י עגנון, שראה אור בשנת תשמ"ז ועדיין לא זכה להיכלל במאגר הממוחשב של חיבורי עגנון שבאוניברסיטת בר-אילן. שם, בפרק "השחוק המשולש", מסופר:

והנה בערב שבת קודש העבר הגיעו עשר שעות ולא היתה בידי אפילו פרוטה אחת לצרכי השבת, וגם קמח לא הוכן מאתמול. וכשראיתי שאין לי שום מראה מקום על פרנסת השבת ואני אשר מימי לא נצרכתי לבריות לא רציתי גם היום ליטול קצבה או לחזור על הפתחים (עמ' 63).

דברים אלה לקוחים מן הספר "קהל חסידים". ברשימת הספרים שנזכרו ב"סיפורי הבעש"ט", בעמ' 228, רשום: קהל חסידים לבוב חש"ד, היינו "חסרה שנת הדפוס".

ביררתי את הדבר עם פרופ' גדליה נגאל ולמדתי שיש מחלוקת בינו לפרופ' דן בדבר זמנו ומחברו של ספר "קהל חסידים". מחלוקת זו מתוארת בפרוטרוט במאמרו של גדליה נגאל "פרק בתולדות הסיפור החסידי – על ספר קהל חסידים ומרכיביו הספרותיים" הכלול בספרו "ספר סיפורי קדושים", ירושלים תשל"ז, עמ' פז–צז. לדעת יוסף דן מחבר "קהל חסידים" הוא מיכאל הלוי רודקינסון והספר נדפס קודם שנת תרכ"ד, ואילו גדליה נגאל סובר שמחברו אהרן ולדן והוא נדפס בשנת תרכ"ו. לענייננו מחלוקת זו אינה מעלה ואינה מורידה, משום שהפרק – שעגנון מכנה "השחוק המשולש" ושמו במקור "מעשה מלידת הרב הגאון הקדוש מו"ה ישראל זצוק"ל מ"מ דק"ק קאזניץ" – כולו הועתק אל ספר "קהל חסידים" מתוך ספר אחר של מיכאל הלוי רודקינסון, "עדת צדיקים", שנדפס בלמברג בשנת 1864.

הקטע שאנו עוסקים בו לשונו בספר "קהל חסידים" משנת תרכ"ו, שעגנון מביא ממנו – וכיוצא בו כמעט בלא שינוי בספר "עדת צדיקים" משנת תרכ"ד¹ – כך הוא:

ויהי בעש"ק העבר הגיע שעה העשירית ולא היה בידי אף פרוטה אחת על שבת וגם קמח לא הכינו מאתמול

1. ראה "סיפורי מיכאל לוי רודקינסון – מהדורה מדעית מפוסקת ומפורשת בידי גדליה נגאל", ירושלים תשמ"ט, עמ' 19. בהערה לביטוי "מראה מקום" המהדיר מפרש "סיכוי (יידיש)" (שם, עמ' 84).

וכראותי כי אין לי שום מראה מקום על פרנסת השבת
וכאשר כל ימי לא נצרכת לבריות גם היום לא חפצתי
לקחת מקצבה ולחזור על הפתחים (דף טו ע"ב טור ב
באמצע²).

כדרכו בילקוטיו שינה עגנון לא מעט את לשון המקור³, אך
את הביטוי "אין לי שום מראה מקום על פרנסת השבת", שריחה
של לשון יידיש נודף הימנו, לא שינה בו עגנון ולא כלום. עדות
זו חשובה היא, מאחר שהיא החוליה המקשרת את שימושו של
עגנון באיגרותיו משנת תרפ"ה ("אין לי שום מראה מקום על
דירה" / "כבר יש לי מראה מקום על דירה חדשה" – ראה עמ'
454 במאמרי) לשימושו ב"שירה" ("בחוסר כל, בלא מראה מקום
לפרנסה" – ראה עמ' 449 שם).

2. בספרייתו של גרשום שלום ז"ל, שהועברה אל הספרייה הלאומית, יש
ארבעה עותקים של "קהל צדיקים" לאהרן ולדן הממוספרים 4120א,
4120ב, 4133, 4134. בשני העותקים הראשונים הקטע שאנו עוסקים בו
אכן נמצא בדף טו ע"ב. בעותק שמספרו 4134 הקטע שלנו נמצא בדף כ
ע"א טור א. בעותק 4133, שהוא כנראה הדפסה מאוחרת (למברג תרל"–),
הקטע שלנו נמצא בעמוד לב טור ב.

3. למשל: ויהי בעש"ק / והנה בערב שבת קודש; הגיע שעה העשירית /
הגיעו עשר שעות; ולא היה בידי אף פרוטה / ולא היתה בידי אפילו
פרוטה; על שבת / לצרכי השבת; לא הכינו / לא הוכן; וכראותי כי /
וכשראיתי ש–; וכאשר כל ימי / ואני אשר מימי; גם היום לא חפצתי /
לא רציתי גם היום; לקחת מקצבה / ליטול קצבה; ולחזור על / ולחזור
על.